

set näyttävät edustavan esoteerista perimätietoa, jonka tarkka sisältö jää salaisuudeksi. Tämän loppukaneetin valossa Jerusalemin temppelin tuho on vain yksittäinen hetki koko perinteen mullistavien tapahtumien ketjussa. Se on välttämätön alkusoitto, jotta taivaallista temppeliä koskeva ilmoitus voi ylipäänsä toteutua.

Edellä kuvatuista piirteistä muodostuu tähtikuvio, jonka sisällön Najman tiivistää seuraavasti: kertomuksen keskipisteessä on (1) tuhon kohdannut hahmo, fiktiivinen Esra, joka (2) muistelee palaneita kirjoituksia keskustellessaan enkelin kanssa ja vastaanottaessaan apokalyptisia näkyjä. (3) Juonen kannalta keskeinen paikka on erämaa, jossa päähenkilö lopulta kokee (4) muodonmuutoksen, kun hänelle paljastuu tulevaa temppeliä koskeva toivo ja kun hän uudistaa Israelin liiton ja kirjoitukset.

Kuvion osia eritellessään Najman ammentaa filosofiasta ja kurkottaa kohti taiteita: lukijan ymmärrys kärsimyksestä, myötätunnosta ja kauneudesta syvenee kirjaan upotettujen Cy Twomblyn maalausten myötä. Najman viittaa Heinrich Heineen ja lainaa William Butler Yeatsin runoutta, mutta mainituiksi tulevat myös Teräsmies ja Hämähäkkimies. Nämä virikkeet yhdistyvät luontevasti muihin teksteihin, joita Najman esittelee temaattisesta näkökulmasta. Hän osoittaa taitavasti, kuinka Hebrealainen Raamattu, "pseudepigrafit" (Najman suhtautuu termiin syystä kriittisesti), Kuolleenmeren käärot, Filonin teokset, Uusi testamentti, rabbiiniset tekstit ja jopa keskiajan juutalainen kirjallisuus voivat käydä hedelmällistä dialogia.

Tutkimus auttaa lukijaa ymmärtämään 4. Esran kirjan keskeiset aiheet ja niiden yhteydet aiempaan perinteeseen. Uutta trauman jälkeistä teologiaa syntyy, kun eri vaikutteet risteävät ja kietoutuvat toisiinsa. Kirjaa on iloa lukea, sillä Najman kirjoittaa mukaansatempaavasti ja jopa kauniisti. Samalla hän käy jatkuvaa keskustelua muun tutkimuk-

sen kanssa ja täyttää tieteellisen kirjoittamisen kriteerit. Paikoitellen lukija tosin jää kaipaamaan tarkkoja sivunumeroja alaviitteisiin. Teoksessa on myös lukuisia pitkiä tekstilainauksia, joita olisi voinut eritellä vielä yksityiskohtaisemmin. Nämä puutteet ovat kuitenkin pieniä kirjan tarjoaman inspiraation rinnalla. Tutkimus on painava puheenvuoro siitä, mitä eksegetiikka voi olla 2010-luvulla. Epäilemättä se myös ennakoii yhtä suuntaa, johon tieteenala jatkossa kehittyi.

ELISA UUSIMÄKI
TEOL. TRI, HELSINKI

TORREY SELAND (TOIM.)
Reading Philo: A Handbook to Philo of Alexandria.
Grand Rapids: Eerdmans
2014. 361 s.

On aina iloinen uutinen, kun Filon Aleksandrialaisesta ilmestyy yleisteos, joka madaltaa kynnyistä lähteä tutustumaan tähän ajanlaskun taitteen tuotteliaaseen juutalaiseksegettiin. Edellinen vastaava oli Adam Kamesarin toimittama *The Cambridge Companion to Philo* (2009). *Reading Philo* on pehmeäkantinen ja suhteellisen edullinen, selkeästi taitettu ja lähes vailla painovirheitä. Kohdeyleisöksi Seland ilmoittaa perustutkinto- ja jatko-opiskelijat.

Nyt ilmestyneen käsikirjan kirjoittajakunta on vahvasti pohjoismainen ja ilahduttavasti myös suomalaisen. Yhdestätoista artikkelista viidellä on norjalainen kirjoittaja (Seland, Stavangerin Misjonhøgskolenin Uuden testamentin emeritusprofessori, on itse kirjoittanut kolme). Lisäksi mukana ovat Åbo Akademin Uuden testamentin eksegetiikan emeritusprofessori Karl-Gustav Sandelin sekä dosentti Erkki Koskenniemi. Koko kirja perustuu alun perin Sandelinin ideoimaan,

joskin aiottua pienemmässä mitta-kaavassa toteutuneeseen hankkeeseen.

Käyn seuraavassa lyhyesti läpi artikkelien aiheet ja esitän valikoituja huomioita. Johdannossa Seland läpi Filoniin liittyviä henkilöhistoriallisia seikkoja ja esittelee kirjan. Seuraavat viisi artikkelia ovat saaneet teemakseen "Filon Aleksandrialainen kontekstissa". Artikkelinsa "Filon juutalaisena" aluksi Sandelin toteaa tällaisen rajauksen väistämättä johtavan yksipuolisuuteen, kun otetaan huomioon kreikkalais-roomalaisen ajattelun ja erityisesti Platonin merkitys Filonille. Sandelin käsittelee Filonin juutalaisuutta yleisesti, Filonia viisausajattelun edustajana sekä hänen suhdettaan kuvaamiinsa juutalaisiin ryhmiin.

Kun ensin mainitussa kohdassa tarkastellaan Filonin suhdetta Raamattuun, kohdataan yksi kirja laajemmin vaivaavista ongelmista: siitä puuttuu johdatus Filonin tuotantoon ja sen luokitteluun. Yllä mainittu *Cambridge Companion* sisältää James Roysen selkeän artikkelin Filonin teoksista, jossa esitellään mielestäni standardina pidettävä jako kolmeen Pentateukin kommentaarisarjaan (kysymyksiä ja vastauksia, vertauskuvallinen kommentaari ja lain selitys) sekä historiallis-apologettisiin ja filosofisiin teoksiin. Sandelin käyttää Peder Borgenin epätarkempaa jaottelua.

Sandelin toistaa aiemmissä yhteyksissä esittämänsä teesin, jonka mukaan Filon oli juutalaisen viisaustradition edustaja. Tätä kuvaa tulisi kuitenkin arvioida myös suhteessa kreikkalaiseen filosofiaan, minkä Sandelin osittain tekeekin. Eritellessään Filonin ajattelua hän tukeutuu kiitettävästi tämän omiin teksteihin. Sandelinin aihe on haastavasti rajattu, mutta hän selviytyy tehtävästään kunnialla esitellen laajan kirjon Filonin juutalaiseen puoleen liittyviä seikkoja. Kuva täydentyy vielä muissa artikkeleissa (erityisesti Ellen Birnbaumin), joskin ilman selvää työnjakoa Sandelinin kanssa.

Seland käsittelee artikkelissaan "Filon kansalaisena: *Homo politicus*" Aleksandrian juutalaisten poliittis-yhteiskunnallista tilannetta, "politiikan teoriaa" Filonilla sekä eksegeettiamme "käytännön poliittikkona". Jälkimmäisellä hän viittaa erityisesti Filonin rooliin Aleksandriaa vuosina 38–41 ravistelleiden etnisten konfliktien yhteydessä. Filon johti keisari Caligulan luo lähetettyä juutalaisten valtuuskuntaa. Artikkeliksi olisi hyötynyt nykykonnotaatioiden rasittaminen käsitteiden "politiikka" ja "politiikka" määrittelystä tai välttämisestä.

Borgenin artikkeli Filonista Moosesen lakien tulkitsijana kuvailee Filonin hermeneuttisia lähtöoletuksia ja luettelee tämän eksegeettisiä lähestymistapoja. Siinä kuitenkin sivuutetaan lyhyillä maininnoilla kaksi keskeistä asiaa. Ensiksi, Filon käyttää runsaasti ns. sekundäärisiä raamatunjakeita, joilla hän valaisee sitä primääritekstiä, jota on selittämässä. David T. Runia on kuvannut kahdessa tärkeässä artikkelissaan jo 1980-luvulla Filonin allegoristen teosten rakennetta ja primääri- ja sekundääritekstien välisten siirtymien tekniikoita, mutta näihin ei Borgen (tai kukaan muukaan kirjoittajista) viittaa. Toiseksi Borgen sivuuttaa Platonin ajattelun merkityksen Filonin allegorioissa käytännössä kokonaan, mikä on vakava puute.

Erkki Koskenniemen artikkeli "Filon ja klassinen sivistys" on täsmällinen ja kriittinen tietopaketti. Se käsittelee gymnasion-koulutusta yleisesti ja Aleksandriassa, ja Filonin tuotannossa erityisesti sekä antaa yleiskuvan Filonin laajasta kreikkalaisen kirjallisuuden tuntemuksesta. Suuri tietosisältö saa tosin kysymään, onko artikkeli aivan oikeassa teoksessa. Koskenniemen kuvatessa juutalaisten ja muun väestön kiristyviä suhteita Aleksandriassa koin oivalluksen hetken. Aika ei ehkä ollut otollinen sille, että Filon olisi olennaisesti *lisännyt* kreikkalaisen filosofian osuutta eksegeesissä. Täten voisi päätellä hänen olleen nimenomaan perinteen jatkaja. Valitetta-

vasti hänen edeltäjiltään ei ole juuri säilynyt tekstejä.

Pieniä tarkennuksiaakin vaaditaan. Koskenniemi esimerkiksi sanoo Filonin mainitsevan Platonin nimeltä 14 kertaa (ja antaa nootissa s. 123 kaikkiaan 13 kohtaa, Gregory Sterling s. 138 mainitsee vain 11). Oikea luku on 23, sillä joukosta puuttuvat armeniaksi säilyneen Filon-korpuksen maininnat (sama puute on Sterlingin listauksessa Sokrates-maininnoista). Virheet heijastelevat tutkimuksessa yleisemmin vallitsevaa laiminlyöntiä.

Sterlingin vaikeaselkoisena otsikkona on "The Jewish Philosophy: Reading Moses via Hellenistic Philosophy according to Philo", jota en tässä yritä kääntää. Termi "hellenistinen filosofia" (jota ei määritellä) on hieman outo: Aivan kuin Filonin saamat filosofiset vaikutteet tulisivat vain hellenistiseltä ajalta eivätkä lainkaan suoraan Platoniin tai vaikkapa Herakleitokselta, vaikka Sterling nimenomaan listaa Filonin viitteitä näihin filosofeihin. Hän käsittelee myös kysymystä juutalaisuudesta "filosofiana" sekä Filonin edeltäjiä. Hän korostaa Filonin filosofista orientaatiota keskiplatonismina, joka yhdisti vanhan akatemian dogmaattisen suhtautumisen Platoniin sekä aristoteeliset, stoalaiset ja pythagoralaiset vaikutteet.

Jakson "Miksi ja miten tutkia Filonia?" avaa Selandin artikkeli samasta aiheesta. Artikkelissa on hyviä ohjeita, kuten Runian neljän kohdan lista, mutta oli pettymys havaita, että Filonin armeniaksi säilynyt korpus ohitetaan kevyesti. Muutama yksinkertainen neuvo olisi riittänyt huomattavasti madaltamaan kynnystä lähteä tutustumaan armenialaiseen tekstiin, ja kohdeyleisö – väitöskirjantekijät – huomioon ottaen tämä olisi ollut sellaisille neuvoille juuri oikea kirja.

Adele Reinhartz käsittelee kiinnostavasti metodologisia kysymyksiä, joita liittyy Filonin teosten käyttöön sosiaalishistoriallisessa tutkimuksessa. Keskeinen haaste on Fi-

lonin keskittyminen *tekstien* maailmaan reaali maailman sijaan, mutta huolellinen työskentely mahdollistaa päätelmienkin teon.

Ellen Birnbaumin artikkelin aihe ei ole sen vähäisempi kuin "Filonin merkitys antiikin juutalaisten ja juutalaisuuden tutkimuksessa". Hän painottaa terveesti evidenssin vahvuuden ja argumentoinnin laadun merkitystä vertailtaessa esimerkiksi niinkin erilaisia korpuksia kuin Filonin tuotanto ja rabbiininen kirjallisuus.

Per Jarle Bekkenin artikkeli Filonin merkityksestä Uuden testamentin tutkimukselle esittelee hieman luettelomaisesti suuren määrän tekstikohtia, joissa voidaan nähdä rinnasteisia ilmiöitä. Tarkan välit-sikoinnin avulla tietyistä aiheesta kiinnostunut voi tutkia juuri halua- maansa aihetta, mutta tekstit ovat vain esimerkkejä, eikä niiden avulla synny luotettavaa kuvaa Filonin näkemyksistä. Historiallisen informaation osalta Bekkenin lähestymistapa toimii paremmin.

Kirjan viimeinen artikkeli on David T. Runian katsaus Filoniin patristisessä traditiossa. Se sisältää pitkän listauksen suorista Filon-viittauksista vuoteen 1000 jKr. saakka. Sitä edeltävät kuvaukset Filonin kirjoitusten säilymisestä sekä siitä, miten kirkkoisat käyttivät häntä 200–400-luvulla.

Kirjan päättävät kirjallisuusluettelo, tutkijahakemisto ja tekstikoh- tahakemisto. Mukana on kiitettävästi uusintakin tutkimusta; tosin vain seitsemän julkaisua on uudempia kuin 2011. Tekstiviittauksissa painotuvat Filonin vähimmin allegoriset genret, mikä kuvastaa kirjaa leimaavaa arkuutta todella sukeltaa allegorisiin tulkintoihin ja niiden logiikkaan. Erityisen selvä on armenian- kielisen korpuksen aliedustus: sen osuus Filonin koko tuotannosta on noin neljännes, mutta kirjan teksti- viitteistä vain kuusi prosenttia. Filonin teokset ovat hakemistossa on- neksi aakkosjärjestyksessä, mikä ei aina ole tilanne. Valitettavasti teosten nimiä ja lyhenteitä ei missään listata systemaattisesti yhdessä. Pla-

tonin teoksiin viittaavat ainoastaan Koskenniemi ja Sterling.

Kun suunnataan kirja niille, jotka on tarkoitus houkutellessa lukemaan ja tutkimaan Filonia, tulisi mielestäni ottaa huomioon erityisesti kaksi suurta haastetta: Filonin tuotannon suuri volyymi (Vanhan testamentin luokkaa) sekä hänen allegoroidensa monimutkaisuus. Näiden seikkojen aiheuttamaa luonnollista kynnysvaikutusta lievittävät Filonin tuotannon selkeä esittely ja looginen jaottelu sekä hänen eksegeettisen menetelmänsä ja teostensa rakenteen analysoinnista saadut tulokset. Valitettavasti nämä lähes puuttuvat teoksesta. Artikkelien välillä on vain muutama ristiinviittaus, vaikka niissä käsitellään osittain aivan samoja kysymyksiä. Asiahakemisto lievittäisi tätä ongelmaa ja olisi muutenkin hyvin suotava; sen puuttuminen on erittäin valitettavaa.

En ole aivan varma, soveltuuko kirja opiskelijoille johdatukseksi Filonin maailmaan. Näin lyhyessä arviossa on kuitenkin mahdotonta tehdä kirjalle täyttä oikeutta, ja kehotankin jokaista Filonista kiinnostunutta ilman muuta tarttumaan teokseen ja katsomaan, mitä sillä on annettavana juuri hänelle.

SAMI YLI-KARJANMAA
TEOL. TRI, LAUKAA

ASKO SAHLBERG Herodes. Helsinki: WSOY 2013. 680 s.

”Kansa ei tule antamaan minulle koskaan anteeksi sitä, että annoin tappaa suuren profeetan. Eikä minua tulla muistamaan mistään muusta. Kaikki hyvät tekoni unohdetaan ja minut tullaan tuntemaan murhamiehenä niin kuin isäni.” Näin valittaa tunnontuskissaan neljännen suurluokan Herodes Antipas Asko Sahlbergin romaanissa *Herodes*.

Hän on juuri teloituttanut Johannes Kastajan.

Sahlbergin lähes 700-sivuisen romaanin päähenkilö on Raamatun kirjoista ja muista historian lähteistä tuttu Herodes Antipas, Herodes Suuren poika, joka hallitsi Galileaa ja Pereaa ajanlaskumme neljänä ensimmäisenä vuosikymmenenä. Romaanissa kerrotaan Herodeksen elämäntarina, joka pääpiirteissään seuraa historian tuntemaan Herodeksen elämää. Myös monet muut kirjan hahmot ovat historiallisia henkilöitä. Tapahtumien pääkohdat eivät siis ole kovin yllätyksellisiä historiaa tuntevalle lukijalle. Sahlberg onnistuu kuitenkin yllättämään lukijan useaan kertaan muun muassa persoonallisten sivuhenkilöiden avulla ja pienillä lisäyksillä tuttuun tarinaan.

Kertoja on päähenkilö Herodes, joka viettää elämänsä viime hetkiä maanpaossa Galliassa ja muistelee elämäänsä lapsuudesta vanhuuteen. Hän vie lukijansa mukanaan valtataisteluihin, Rooman viemäriverkostoon, Johannes Kastajan seuraajien leiriin, Golgatalle ristin juurelle ja keisareiden palatseihin. Nykyhetken ja menneisyyden tapahtumien vuorottelu luo kertomukseen mielenkiintoista jännitettä. Juonta on useista aikatasoista huolimatta helppo seurata. Kirjan keskivaiheilla toisen näkökulman tarinaan tuovat Herodeksen palvelijan Joosafatin muistelmat.

Sahlbergin Herodes Antipas eroaa historiallisesta esikuvastaan. Hän on toisaalta äkkipikainen tappaja, toisaalta paikoin jopa sympatiaa herättävä valtansa ja heikkouksiensa vanki, joka antaa almuja köyhille, säälii tuomittavaksi tuotua Jeesusta ja katuu pahoja tekojaan. Hän pyrkii toimimaan harkitusti ja oikeudenmukaisesti, mutta harhautuu usein väärin päätöksiin. Herodeksen suku on tunnettu julmuudestaan sekä lasten ja vaimojen surmista. Herodes Antipaan isä Herodes Suuri on Matteuksen evankeliumista tuttu lastentappaja. Romaanin Herodes Antipas tunnistaa isänsä julmuuden,

mutta lopulta hänestä itsestäänkin tulee lapsenmurhaaja.

Romaani alkaa epäonnella. Ruhinas Herodeksen palatsin viljassa on matoja, ja joku myrkyttää hänen lähimpiä palvelijoitaan. Herää kysymys, onko vihollinen joku naapurivaltakuntien ruhtinaista vai joku lähimmäistä. Epäonni ja vallantavoittelijat saavat Herodeksen pohtimaan valtaa, sen merkitystä ja seurauksia. Seuraavissa luvuissa teemaa käsitellään pitkään ja melko yllätyksettömällä tavalla. Onko valta hyvä vai paha asia? Ehkäpä olisi ollut parempi syntyä aasikuskiksi? Herodes suhtautuu valtaan ristiriitaisesti. Välillä hän käyttää sitä julmasti ja yksinvaltaisesti vaatien samalla kunnioitusta alamaisiltaan, välillä taas valta tuntuu vain ikävältä, perityltä taakalta.

Alkukangertelun jälkeen kerronta tempaisee lukijan mukaansa, ja juoneen punoutuu lisää teemoja. Herodeksen tarina on vallan lisäksi tarina kohtalosta, virheistä ja petoksesta, mutta myös ystävytydestä ja uskollisuudesta. Kirjan toisella puolikkaalla lukija huomaa toivovansa, että sivuja olisi vieläkin enemmän, jotta voisi sukeltaa syvemmälle Herodes Antipaan mielenmaisemaan ja tutustua vielä paremmin kirjan värikkäisiin henkilö- hahmoihin. Sahlbergin kieli on kaunista ja rikasta. Erityisen nautittavaa se on dialogeissa.

Takakannessa ja kansiliepeessä tuodaan vahvasti esille Johannes Kastajan kohtalo yhtenä kirjan keskeisimmistä teemoista. Nopeasti käy selväksi, että Johanneksen kohtalo vaivaa Herodesta; hän esimerkiksi luulee näkevänsä kuolleen saarnaajan kasvot toisella tuomitulla. Kestää kuitenkin pitkään, ennen kuin asiaan mennään vihjailuja syvemmin. Viivyttely saa lukijan lähes pakahtumaan odotuksesta: joko kohta selviää, mitä Johanneksen viime hetkilä tapahtui? Valitettavasti Johanneksen kohtalon sinetöivät tapahtumat kerrotaan lopulta yllättävän lakonisesti ja lyhyesti. Johanneksen messauksen motiivi on kuitenkin mielenkiintoinen ja yllättävä.